

Inventarisnummer 1938/IV/16: een bronzen Umbo van een Romeins schild

Isabel van der Velde: s1706691

Bronnenonderzoek Pre- en Protohistorie: LPP002M10

Inleiding

Naar aanleiding van de cursus Bronnenonderzoek Pre- en protohistorie is er een object uit de collectie van het Groninger Instituut voor Archeologie uitgekozen waarvan enkel bekend is wat voor voorwerp het betreft, waar het gevonden is en hoe, wanneer en door wie het in de collectie van het GIA terecht is gekomen. Het doel van dit artikel is om meer over het object te weten te komen door het in context te plaatsen en door middel van de uiterlijke kenmerken meer over de datering, de herkomst, het gebruik, de parallellen, de verspreiding en zijn sociale betekenis te weten te komen. Op deze manier zal de kennis over de voorwerpen uit de collectie van het GIA worden verbreed.

Voorkennis object

Het geselecteerde object met inventarisnummer 1938/IV/16 betreft volgens de inventaris van het Biologisch Archeologisch Instituut (BAI, het huidige GIA) een *umbo*. Het object is samen met enkele andere vondsten (11 bronzen bijlen, 2 lanspunten, 1 armring en een dolk) afkomstig uit de collectie van H. Blijdenstein, havenmeester te Nijmegen en is deze door bemiddeling van de heer Jos Esser, kunsthandelaar te Nijmegen op 7 april 1938 (7.IV.'38) in het bezit van het BAI gekomen. Het merendeel van de vondsten is volgens de inventaris gedaan tijdens baggerwerken in de rivier de Rijn en Waal bij 'de Bijland'. De *umbo*, ook wel schildknop genoemd bestaat uit brons en is volgens de inventaris afkomstig van een Romeins schild. De *umbo* heeft een diameter van 19 cm en heeft een ronde grondplaat waarin vier gaten zitten die hebben gediend voor de bevestiging op een schild. Verschillende soorten schilden van zowel Germaanse als Romeinse afkomst droegen in hun centrum veelal een bronzen of ijzeren

schildknop (*umbo*). Aan de binnenzijde van het schild bevond zich op die locatie een handgreep. Volgens Schalles en Schreiter (1993; 50) beschermdde de *umbo* zo de hand van de soldaat tegen klappen van de tegenstander. Een schild was niet alleen ter bescherming van de soldaat maar ook voor het uitdelen van stoten om de tegenstander mee uit balans te brengen om hem vervolgens met zijn wapens te treffen (website 'Het geheugen van Nederland').

Context

Object 1938/IV/16 zou tijdens baggerwerken in de rivier de Rijn en Waal bij 'de Bijland' zijn gevonden (zie afb. 1). De Bijlandse Waard ligt nabij Herwen waar volgens Bechert (1982, 82) een *castellum* heeft gelegen genaamd CARVIVM (Carvium). Dit *castellum*, gelegen in het gebied van oude beddingen van de Rijn en Waal was waarschijnlijk gesitueerd aan de splitsing van beide rivieren. Het *castellum* zou volgens Willems (1986; 25) reeds bestaan hebben onder Augustus (28 v. Chr.-14 na Chr.).

Afb. 1: de Bijland nabij Herwen (bron: Google maps)

Tegenwoordig is er weinig van het *castellum* over, de resten zouden na de Romeinse tijd zijn weggespoeld (website 'De Limes'). Bij baggerwerkzaamheden zijn hier dan ook talrijke vondsten gedaan die dateren vanaf de tijd van Augustus tot in de 3de eeuw na Chr. Er zijn aanwijzingen dat er ook een *vicus* (gehucht nabij *castellum*) en een grafveld bij Carvium hebben gelegen (website 'De Limes'). Ook in Driel heeft vermoedelijk een Romeins *castellum* gestaan. Om deze redenen en omdat er meerdere *umbones* in de nabijheid zijn aangetroffen, waaronder in Driel zelf, Huissen, Ressen, Velp, Angeren (Archis II) en Nijmegen, de Nederrijn bij Doorwerth en in Xanten-'Wardt' (Nicolay, 2005; 25) daterend uit de Romeinse tijd (12 v. Chr.- 450 n. Chr.) is het vrij aannemelijk dat de *umbo* daadwerkelijk uit dit gebied afkomstig is. In Archis II wordt de baggervondst vermeld onder waarnemingsnummer 3576 maar worden er geen verdere specificaties gegeven. Wel wordt er verwezen naar de publicatie van Bogaers (1974, 90) die de talrijke opgebaggerde Romeinse vondsten vanaf 1938 vermeldt. Zo noemt hij de resten van tufstenen muren, kalkstenen architectuurfragmenten, wandschilderingen, verschillende soorten stempels en zegels, sculpturen, bronzen

vaartuigen (*Bronzegefäße*), kogels van kalksteen, keramiek, denarii (137 v. Chr.- 2 v. Chr./ 11 n. Chr.), werktuigen en wapens van zowel *legionarii* als *auxilarii*. Verder bevinden er zich op de vindplaats, in het water van de Oude Waal de resten van een stenen dam van ongeveer 200 (500?) meter lang en circa 70 meter breed (Bogaers 1974, 90). Volgens Bechert (1983, 82) betreft het hier waarschijnlijk de MOLES die Drusus liet aanleggen om de Rijnloop, die de grens vormde, maar vooral om de FOSSA DRUSIANA, die de Rijn en de IJssel verbond, meer water toe te voeren. Deze dam zou zijn voltooid door stadhouder Pompeius Paulinus in 55/56 na Chr. en is vermeld door Civilis in september 70 na Chr. Op hetzelfde monument staat een passage van een grafinscriptie uit de omgeving van Herwen, waarop te lezen is dat een legioensoldaat CARVIO AD MOLEM, 'bij de dam te Carvium' begraven is (Bechert 1983, 82). Bovenstaande getuigt voor een Romeinse herkomst van object 1938/IV/16. Echter rest de vraag of de Rijn de primaire depositielocatie is of dat het object secundair in de rivier terecht is gekomen.

Achtergrond object

De Romeinse schilden kenden veel variaties in hun vormen. Zo droegen legioenen tot het begin van de tweede eeuw na Chr. een ovaal tot rechthoekig gevormd schild dat in de breedte gebogen was. Het is uit verschillende lagen hout opgebouwd, geheel met leer overtrokken en aan de randen met bronzen beslag versterkt (type A; Nicolay 2005, 24). In het centrum bevindt zich een bolle, bronzen of ijzeren schildknop. Volgens Nicolay (2005, 24) vertoont het legioensschild een typologische ontwikkeling van een ovale vorm in de Republikeinse periode naar een stompovale vorm in de Augusteïsche tijd. Bij het ovale legioensschild horen langgerekte *umbones* met spitse uiteinden. Dit type wordt in de eerste eeuw na Chr. vervangen door een type met een rechthoekig of rond grondvlak en een centrale bolling. Hoewel het schild vanaf het midden van de eerste eeuw een meer rechthoekige vorm krijgt, blijven ovale schilden in gebruik (Nicolay 2005, 24).

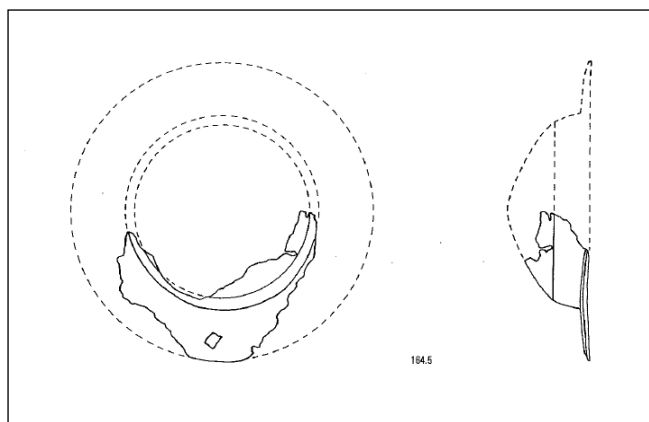
Het schild van de *auxilarii* (inheemse hulptroepen) was minder gebogen en kleiner van vorm. Hiervan komen voornamelijk ovale exemplaren voor (type B; Nicolay 2005, 24). De schildknoppen zijn rond van vorm en tot in de Claudische periode overheersen exemplaren met een conische verhoging. Deze worden geleidelijk vervangen door *umbones* met een halfronde bolling. Beide vormen komen zowel in ijzer als in brons voor. Voor een toewijzing aan de infanterie of de ruitery is nauwelijks informatie voorhanden (Nicolay 2005, 24). Vanaf de tweede eeuw na Chr. zijn voornamelijk ovale en ronde schilden in gebruik (type C), waarbij niet langer een onderscheid tussen typen eenheden gemaakt kan worden (Nicolay 2005, 24). In het veen bij Thorsberg (noord-Duitsland) zijn een aantal *umbones* van laatstgenoemd schildtype aangetroffen. Deze ronde *umbones* hebben nog steeds een halfronde

bolling en zijn uit relatief dun bronsblik vervaardigd (Nicolay 2005, 25). Kenmerkend voor de tweede en derde eeuw na Chr. zijn ook rijk, met dier- en mensfiguren in *poussée*, versierde exemplaren die tot de paradeschilden worden gerekend. Het ovale en ronde schild blijft in gebruik tot in de vijfde eeuw na Chr. De schildknoppen worden vanaf het einde van de derde eeuw na Chr. echter vervangen door bronzen en ijzeren exemplaren die over het algemeen conisch van vorm zijn. Een deel van de bekende knoppen is met (verguld) zilverblad bekleed (Nicolay 2005, 25).

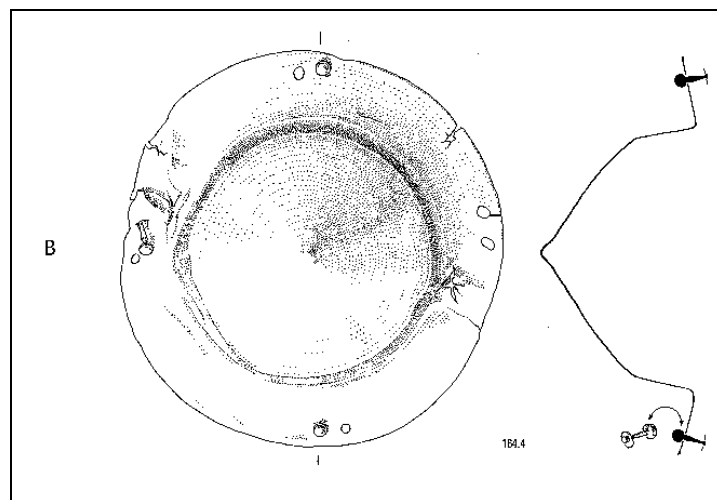
Interpretatie en datering object

Object 1938/IV/16 wordt in de inventaris geïnterpreteerd als zijnde een bronzen *umbo* van een Romeins schild. Verschillende soorten *umbones* worden besproken in het proefschrift van Nicolay (2005). In diens inventaris (Nicolay 2005, 364; Pl. 11; 164.4; 164.5) zijn twee conische *umbones* uit een baggergat te Kessel (Limburg) afgebeeld waarvan één (164.5) vrijwel overeenkomt met de vorm van object 1938/IV/16. Het betreft een reconstructie van een ijzeren conische *umbo*, gedateerd op de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. en staat in de excel-tabel (website 'Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit') van Nicolay (2005, 353) omschreven als onderdeel van een schild van het type B, wat een *auxilarii* schild-type betreft (zie 'achtergrond object'). Echter verschillen o.a. de maten van beide *umbones* nog redelijk. Zo heeft object 1938/IV/16 een diameter van 19 cm en een hoogte van ongeveer 7 cm waar *umbo* 164.5 bij reconstructie een diameter zou hebben van ongeveer 16 cm (Roymans 2004, 151) en een hoogte van ongeveer 5 cm. Object 1938/IV/16 lijkt daarom wat maten betreft meer overeen te komen met de andere *umbo* uit de inventaris van Nicolay (2005, 364), afbeelding nummer 164.4, afkomstig van hetzelfde schild-type. Dit betreft

een bronzen conische *umbo*, tevens gedateerd op de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. Volgens Roymans (2004, 151) heeft *umbo* 164.4 een diameter van 18.8 cm. Nicolay rond dit in zijn excel-tabel af tot 19 cm. Ook de hoogte van *umbo* 164.4 lijkt meer overeen te komen met de hoogte van object 1938/IV/16. Deze bedraagt 8.1 cm. Er zijn echter wel enkele duidelijke verschillen tussen beide, waaronder dat *umbo* 164.4 een spitse punt heeft en de grondplaat volgens de tekening van Nicolay (2005, 364; nr 164.4) naar de rand toe omhoog staat. Gezien object 1938/IV/16 toch kenmerken van beide (164.4 en 164.5) *umbones* draagt zou ik het willen toeschrijven aan genoemd *umbo*-type en dus interpreteren als een conische *umbone* van schild-type B. Object 1938/IV/16 zal daarom hoogstwaarschijnlijk dateren uit de Claudische periode 41-54 na Chr. (eerste helft van de eerste eeuw na Chr.) en afkomstig zijn van een *auxilarii* schild.

Afb. 2: ijzeren conische *umbo* (Nicolay 2005, 364; nr 164.5)

Afb. 3: bronzen conische *umbo* (Nicolay 2005, 364; nr 164.4)

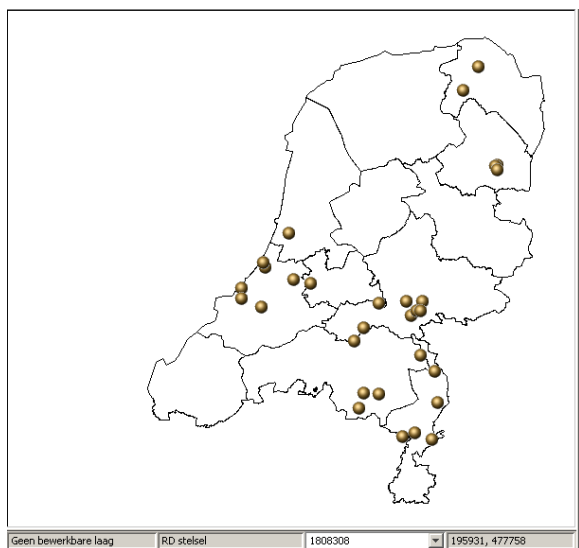

Afb. 4: Object 1938/IV/16

Ruimtelijke verspreiding

De meeste *umbones* die in Nederland zijn aangetroffen zijn afkomstig van locaties nabij de *Limes* (zie afb. 5) die de grens vormde van het Romeinse rijk. De aanwezigheid van deze onderdelen van Romeinse schilden staat direct in verband met de aanwezigheid van Romeinse soldaten in het gebied vanaf ca. 58 voor Chr. (Bechert 1983, 28). De vijf in Archis II genoemde *umbones* die in de provincie Groningen en Drenthe zijn aangetroffen, gedateerd tussen de late ijertijd en de vroege middeleeuwen (250 v. Chr.-1050 n. Chr.), zijn hierbij een uitzondering. Enkele mogelijkheden zijn dat sommige van deze *umbones* als deel van

een compleet schild zijn meegenomen als trofee van een overwinning op de Romeinen, dat het schild als ruilmiddel heeft gediend, dat het resten zijn van de uitrustingen van Romeinen die op expeditie zijn uitgezonden om dit gebied te verkennen of dat het lokaal/regionaal geproduceerde middeleeuwse schildknop types zijn. De andere *umbones* die in Archis II staan vermeld zijn allemaal afkomstig uit gebieden in Nederland die langdurig tot het Romeinse Rijk hebben behoord: Utrecht, Zuid-Holland, Gelderland, Limburg, Noord-Holland en Noord-Brabant.

Afb. 5: Verspreiding *umbones* in Nederland. (Bron: Archis II)

Langs de *Limes* die de ‘oude Rijn’ volgde zijn verschillende *castra* en *castella* gesitueerd geweest (Bechert 1983, 78-83). Verder zijn er bewijzen voor de aanwezigheid van verschillende Romeinse nederzettingen in Limburg en Noord-Brabant (o.a. Rimburg, Maastricht, Venlo en Cuijk; Bechert 1983, 150-152). Om die reden is het niet vreemd dat in genoemde provincies tevens resten zijn aangetroffen van Romeinse wapens.

Vondstcontexten

In totaal zijn er volgens Archis II in Nederland 32 waarnemingen van *umbones* gedaan. Dit betreft in totaal een aantal van 86 *umbones*. Hierbij komen nog twee meldingen waarvan de hoeveelheid aangetroffen *umbones* niet verder gespecificeerd is dan ‘9999’ (Archis II), en het aantal dus onbekend is. Van de *umbones* dateren sowieso 48 uit de Romeinse tijd (12 v. Chr.- 450 na Chr.) waarvan twee *umbones* inheems Romeins zijn. Verder staat er nog een inheems Romeinse *umbo* genoteerd zonder datering, die om die reden buiten beschouwing is gelaten. Van de *umbones* die in Archis II staan vermeld, zijn 29 van de 48 afkomstig uit een grafveld. Hiervan komen 27 uit een gemengd grafveld, 1 uit een rijengrafveld en 1 uit een crematiegraf. Hierna is de grootste hoeveelheid *umbones* (6) afkomstig uit een onbekende context. Verder zijn er vijf *umbones* afkomstig uit een legerplaats, waarvan drie uit Valkenburg en twee uit Zwammerdam. Vier *umbones* zijn aangetroffen in een onbepaalde nederzetting, waaronder zich twee inheems Romeinse exemplaren bevinden (het ongedateerde inheems Romeinse exemplaar dat eveneens uit een nederzetting afkomstig is wederom buiten beschouwing gelaten). Twee *umbones* zijn aangetroffen in een cultusplaats en tot slot zijn de twee resterende *umbones* afkomstig uit een depot en een wegdorp (Archis II). Van de 86 *umbones* zijn er vijf afkomstig uit de buurt van Herwen. Deze locaties zijn Huissen, Angeren, Driel, Ressen en Velp. Verder zijn er nog verschillende *umbones* in Nederland aanwezig die niet in Archis II staan vermeld maar wel in Nederland zijn aangetroffen. Zo bevinden er zich verschillende *umbones* in de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden (RMO). Twee daarvan, gedateerd op de Romeinse tijd komen ook uit de buurt van Herwen/ de Bijland. De eerste is volgens het RMO aangetroffen in de Waal bij Nijmegen. De

tweede is afkomstig uit de Rijn bij Renkum, Doorwerth. Bij beide is er gezien de vondstlocatie hoogstwaarschijnlijk sprake van een baggervondst. In het proefschrift van Nicolay (2005, 231, fig. 5.20) staat de inventaris van een rijk wapengraf uit een ommuurde graftuin, gelegen in het grafveld van Ulpia Noviomagus (Nijmegen) gefotografeerd. Op de voorgrond van de foto is een bronzen *umbo* zichtbaar met een ijzeren greep van het schild. Deze zou zich volgens Nicolay nu bevinden in museum het Valkhof te Nijmegen. Deze staat echter niet in de online catalogus van het desbetreffende museum. Wel staat hier de vondst van een met hout bekiste kuil vermeld waarin een complete ijzeren helm, een bronzen huidschraper (*strigilis*), stukken bronzen randbeslag, enkele scherven en een ijzeren *umbo* zijn aangetroffen (gedateerd op ca. 12 tot 8 voor Chr.). ‘De ronde ijzeren schildknop heeft een smalle rand zonder duidelijke bevestigingsgaten. Uit de welving van de schildknop blijkt dat het schild waartoe het behoorde sterk gebogen was’ (website ‘Museum het Valkhof’). De kuil is net buiten de oosthoek van de Romeinse legioensvesting op de Hunerberg te Nijmegen aangetroffen. Bekiste kuilen als deze kunnen volgens het museum hebben gediend als keldertjes of als *cisternen*, een opvangbak voor regenwater. De uitrustingsstukken lijken bewust in de kuil te zijn gelegd. Verder is in de grote legerplaats op de Hunerberg te Nijmegen een bijzondere groep aardewerk samen met een ijzeren schildknop en een ijzeren spanzaag aangetroffen. De vondst is gedateerd op ca. 20 tot 9 voor Chr. Het lijkt hier wederom te gaan om de inhoud van een kuil (niet bekist) waarin de objecten bewust zijn neergelegd. De schildknop heeft een smalle rand, is rond van vorm, bestaat uit ijzer en behoorde volgens het museum eveneens bij een sterk gebogen schild. Een schildknop van een heel andere type is de ovale, ijzeren schildknop die samen met andere

resten van een gebogen, trapeziumvormig schild van 61 bij 106 cm en een complete pot in een kuil ten zuiden van de hoofdweg (via *principalis*) door de eerste legioensvesting te Nijmegen is aangetroffen. Het houten schild was afgewerkt met een bronzen rand. De schildknop was door middel van ijzeren nieten aan boven- en onderkant op het schild vastgezet. De vorm van het schild komt volgens het museum sterk overeen met die van de schilden van sommige soldaten uit de eerste eeuw voor Chr., zoals die bekend zijn van stenen reliëfs. Waarschijnlijk is het schild gebruikt door een legioensoldaat die tussen 19 en 12 voor Chr. in de grote legerplaats op de Hunerberg te Nijmegen gelegerd was (website ‘Museum het Valkhof’). Tevens uit het proefschrift van Nicolay (2005, 290) afkomstig is de inventaris van een laat-Romeins wapengraf met o.a. een schildknop en greep, een speerpunt en een rijk versierde gordel uit het grafveld op de ‘Donderberg’ bij Rhenen (graf 833, 253.2). Te Xanten-‘Wardt’ in Duitsland zijn tevens verschillende Romeinse baggervondsten gedaan. Xanten ligt zuid-oostelijk van de Bijland en eveneens aan de rivier de Rijn. Onder de baggervondsten van Xanten bevinden zich vier *umbones*. Het gaat hier om drie conisch gevormde schildknoppen uit de eerste helft van, en de eerste eeuw na Chr. De vierde *umbo* is een bolhoed-vormige *umbo* gedateerd tussen het laatste derde deel van de eerste eeuw voor Chr. en het einde van de eerste eeuw na Chr. (Schalles en Schreiter 1993,196-199).

Uit bovenstaand wordt duidelijk dat *umbones* in een verscheidenheid aan contexten worden aangetroffen maar in Nederland voornamelijk voorkomen in verschillende soorten grafcontexten. De aanwezigheid van *umbones* in legerplaatsen en nederzettingen toont het gebruik van wapens in zowel hun functionele (militaire) als sociale rol (ritueel/memorabilia). De baggervondsten duiden wellicht op het bewust deponeren van (delen van)

wapenuitrustingen bij bijvoorbeeld cultussen en het uitvoeren van rituelen. Echter bestaat er ook de mogelijkheid dat de wapens door de dynamiek van de rivier uit hun originele nederzettingen- of grafcontext zijn verplaatst of dat het gaat om verloren wapenstukken. In het geval van object 1938/IV/16 zal het in de grootste waarschijnlijkheid gaan om een object dat door de wegspoeling van het *castellum* in de rivier terecht is gekomen. Mocht het inderdaad zo zijn dat er te Carvium een grafveld en/of een *vicus* zijn geweest is het ook mogelijk dat de *umbo* daaruit afkomstig is. Echter is een opzettelijke (rituele) depositie niet uitgesloten.

Sociale betekenis

Uit vermeldingen op papyri wordt duidelijk dat het gebruikelijk is geweest dat de Romeinse manschappen na de dienstperiode hun wapen- en paardentuig weer terug verkopen aan het leger. Verschillende eigendomsinscripties op hetzelfde uitrustingsstuk vormen het bewijs voor het hergebruik van bruikbare onderdelen voor nieuwe rekruten (Nicolay 2005, 197). De vondsten van complete uitrustingsstukken in graven, op cultusplaatsen en in rurale nederzettingen tonen echter aan dat verkoop aan het leger niet de enige mogelijkheid was. Volgens Nicolay (2005, 197) heeft een soldaat de mogelijkheid zijn uitrusting of een deel daarvan, als hij dat wenst te houden. Volgens hem lijkt het er zelfs op dat soldaten een vrije keuze hebben wat er met hun wapen- en paardentuig gebeurt, namelijk de keuze tussen teruggave aan het leger in ruil voor een financiële vergoeding of het houden van uitrustingsstukken om deze op een cultusplaats te offeren of thuis te bewaren. Gezien het grote aantal vondsten van wapen- en paardentuigen uit cultusplaatsen, rivieren en bijna 250 rurale nederzettingen moet de tweede optie met name gedurende de eerste eeuw na Chr. zeer gebruikelijk zijn geweest in de *civitas*

Batavorum (Nicolay 2005, 197). Om te bepalen waarom de veteranen er voor kozen om hun uitrusting mee naar huis te nemen in plaats van de verkoop ervan, moet er volgens Nicolay (2005, 197) onderscheid gemaakt worden tussen een fase van militair gebruik en een fase van 'sociaal gebruik'. Hoewel de uitrusting als symbool van rijkdom en status ook gedurende de dienstperiode een sociale betekenis heeft, wordt hiermee bedoeld op de verschuiving die plaatsvindt van een overwegend functioneel gebruik van de uitrusting binnen het Romeinse leger, naar een niet-militair gebruik na het beëindigen van de dienstperiode, waarbij het sociale aspect centraal staat (Nicolay 2005, 197). Ook moet er bij de interpretatie van de waarde van vondstmateriaal rekening worden gehouden met de culturele biografie van een object. Gedurende hun geschiedenis krijgen objecten een betekenis die zowel voor de eigenaar als omstanders met ideeën en gevoelend geassocieerd kunnen zijn (Nicolay 2005, 197). Als persoonsgebonden objecten zijn de militaria met de eigenaar en zijn leven als soldaat geassocieerd (Nicolay 2005, 198). De stukken roepen verhalen en herinneringen op aan de dienstperiode van de betreffende veteraan en kunnen worden beschouwd als 'persoonlijke memorabilia' die voor de eigenaar een grote emotionele waarde hebben. Vanwege dezelfde biografische achtergrond spelen uitrustingsstukken een belangrijke rol bij het naar buiten toe etaleren van de persoonlijke geschiedenis van veteranen en daarmee van hun identiteit (Nicolay 2005, 198). Ook in de context van de lokale gemeenschap waar een veteraan zich vestigt, zal het bezit van een Romeinse wapenuitrusting de eigenaar ook enige prestige hebben verschaft (Nicolay 2005, 198).

Uit bovenstaand kan geconstateerd worden dat wapens in graven meegegeven konden worden als zijnde memorabilia van de overledene (en dus waardevol voor overledene), voor het

aantonen van diens status en voor het uiten van identiteit (soldaat van Romeinse leger + rang). De wapenuitrustingen die in nederzettingen zijn aangetroffen kunnen zich hier vanwege zowel hun functionele rol als hun sociale betekenis bevinden. Zo kan de uitrusting eigendom zijn van een Romeinse soldaat in functie of van een veteraan. De wapentuigen die op cultusplaatsen worden aangetroffen kunnen geïnterpreteerd worden als offers uit dank voor een militaire overwinning of het ‘overleven’ of goed doorlopen van de dienstperiode in het Romeinse leger (Nicolay 2005, 203). Deze offers werden zowel gedaan door avtieve militairen uit de legertop als door reguliere veteranen afkomstig uit manschappen van zowel de legioenen als de hulptroepen (Nicolay 2005, 203). Zo worden er gedurende de eerste eeuw na Chr. voor zover bekend voornamelijk wapenuitrustingen e.a. gedeponeerd op cultusplaatsen gewijd aan Mars (Nicolay 2005, 202), de Romeinse god van o.a. strijd en oorlog. Echter zijn er ook enkele aanwijzingen voor dat private wapenproducenten en –handelaren bij de depositie van militaire stukken op cultusplaatsen betrokken zijn geweest. In de tweede tot vijfde eeuw is er een teruggang zichtbaar in de rituele omgang met wapens e.a. door dedicanten met een militaire achtergrond. In deze periode zouden er niet-militairen vanuit een civiele achtergrond wapens e.a. offeren op cultusplaatsen (Nicolay 2005, 204).

Conclusie

Nadat de achtergrond en herkomst van object 1938/IV/16 duidelijker zijn kunnen we concluderen dat het een bronzen conische *umbo* betreft, die hoogstwaarschijnlijk dateert uit de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. en heeft toebehoord aan een *auxilarii* schild van het type B. De *umbo* is aangetroffen in de nabijheid van een weggespoeld *castellum* waardoor er een grote kans bestaat dat het object uit de buurt

daarvan of uit het *castellum* zelf afkomstig is. Een andere mogelijkheid is dat de *umbo* afkomstig is uit een *vicus* en/of een begraafplaats die mogelijk in de nabijheid van het *casellum* hebben gelegen. Verder kan het een rituele depositie of een verloren goed betreffen. De sociale betekenis van de *umbo* is vanwege de onduidelijke depositie-locatie niet nader vast te stellen. Tot slot is de benaming van het object als ‘*umbo* van een Romeins schild’ niet foutief bevonden maar zijn er nu meer details aan de beschrijving toe te voegen.

Literatuur

Bechert, T., 1983. *De Romeinen tussen Rijn en Maas*. Nederlandse editie: De Bataafse Leeuw, Dieren.

Bogaers, J.E., Rüger C.B., 1974. *Der Niedergermanische Limes: Materialien zu seiner Geschichte*. Köln, Rheinland.

Raddatz, K., 1987. *Der Thorsberger Moorfund, Katalog. Teile von Waffen und Pferdegeschirr, sonstige Fundstücke aus Metall und Glass, Ton- und Holzgefäße, Steingeräte*, Neumünster.

Roymans, N. 2004. *Ethnic Identity and Imperial Power : The Batavians in the Early Roman Empire*. Amsterdam University Press.

Nicolay, J.A.W., 2005. *Gewapende Bataven. Gebruik en betekenis van wapen- en paardentuig uit niet-militaire contexten in de Rijndelta (50 voor tot 450 na Chr.)*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam

Willems, W.J.H., 1986. *Romans and Batavians. A regional study in the Dutch Eastern River Area*. Casparie, Heerhugowaard.

Schalles, H.-J./ C. Schreiter (eds), 1993. *Geschichte aus dem Kies. Neue funde aus dem Alten Rhein bei Xanten*, Köln.

Andere Bronnen

‘Het geheugen van Nederland’

[http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/RMO01:006267/&p=1&i=14&st=umbo&sc=\(umbo\)/&wst=umbo](http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/RMO01:006267/&p=1&i=14&st=umbo&sc=(umbo)/&wst=umbo)

Het laatst geraadpleegd op 30 maart 2011

‘Rijks Museum van Oudheden (RMO)’

<http://www.rmo.nl/collectie/zoeken?q=schildknop>
<http://www.rmo.nl/collectie/zoeken?q=herwen>
<http://www.rmo.nl/collectie/zoeken?q=bijlandsc+he+waard>

Allen het laatst geraadpleegd op 30 maart 2011

‘Museum het Valkhof’

Bekiste kuil en depot:

<http://www.museumhetvalkhof.nl/collecties/zoeken-in-de-collectie.html>, zoekterm ‘schildknop’.

Geraadpleegd op 28 maart 2011

‘De Limes’

Driel en Carvium:

<http://www.limes.nl/locaties.html>

Het laatst geraadpleegd op 30 maart 2011

‘Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit’ (Excel catalogus Nicolay 2005)

<http://www.acvu.nl/nicolay>

Het laatst geraadpleegd op 5 april 2011